

VIDHYAYANA

An International Multidisciplinary Research E-Journal

ISSN 2454-8596

www.vidhyayanaejournal.org

ग्रामीण पाणी पुरवठाना आर्थिक प्रश्नो

Economic Issues Of Rural Water Supply

रसिक अस. लुणागरीया

अम.अ.अम.डिड (अर्थशास्त्र)

GSET- 2018

VIDHYAYANA

VIDHYAYANA

An International Multidisciplinary Research E-Journal

ISSN 2454-8596

www.vidhyayanaejournal.org

► **સંશોધન શીર્ષક:-**

ગ્રામીણ પાણી પુરવઠાના આર્થિક પ્રશ્નો :

ECONOMIC ISSUES OF RURAL WATER SUPPLY

► **પ્રસ્તાવના:-**

ભારત આજે ઝડપી વિકાસ પામતા દેશ તરીકે આગવી ઓળખ ધરાવે છે. તેથી ભારતના આંતર માળખાકીય સુવિધામાં વધારો થાય તે સૌપ્રથમ જરૂરીયાત ગણાય. સાથે-સાથે ગુજરાતની ઓળખ પણ વિકસિત રાજ્ય તરીકે જોવા મળે છે. તેમાંય સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છની ધરતીનું લોકજીવન આજે ઝડપી વિકાસી રહ્યું છે. શહેરોના વિકાસની સાથે-સાથે ગ્રામીણ ક્ષેત્રનો વિકાસ થાય તે –

ખૂબ જરૂરી છે. કારણકે ભારત દેશ ગામડાઓનો બનેલો છે. ગામડાઓ ભારતનો 'આત્મા' છે તેમકહવે તેમાં કશું ખોટું નથી. તેથી ગામડાના મહત્વને કેમ ભૂલી શકાય. ૨૦૧૧ ની વસ્તી ગણતરી મુજબ જોઈ તો ભારતમાં કુલ ૬,૪૦,૮૬૭ ગામડાઓ આવેલા છે. ભારતના ગામડાઓમાં વિવિધતા જોવા છે. જે માત્ર જનસંખ્યા માં જ નહિ પરંતુ રહેણી-કહેણી અને સંસ્કૃતિમાં પણ જોવા મળે છે.

ગુજરાત રાજ્યમાં ઈ.સ ૨૦૦૧ મુજબ ૧૮૫૩૯ ગામડાઓ આવેલા હતા. જે ૨૦૧૧ મુજબ ગુજરાતમાં ગામડાની સંખ્યા ૧૮૨૫૫ થઈ છે. ગુજરાતમાં ૨૦૧૧ માં ૫૭.૪૨ % ગ્રામ્ય વસ્તી હતી. જ્યારે દેશમાં ૬૮.૮૪ % છે.

ગામડાઓનો વિકાસ અર્થતંત્ર પર ખૂબ મહત્વનો પ્રભાવ પાડે છે. આથી ગ્રામીણ ક્ષેત્રના વિકાસ માટે દેશની સરકાર સતત પ્રયત્નશીલ રહે છે. અને વિવિધ સહાય અને યોજના દ્વારા ગ્રામીણ લોકોના જીવનધોરણ સુધારવા અને ગ્રામીણ અર્થતંત્ર ધબકતું રહે અને વિકસિત બને

VIDHYAYANA

An International Multidisciplinary Research E-Journal

ISSN 2454-8596

www.vidhyayanaejournal.org

તેવા સતત પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. તેમજ ગ્રામીણ આંતર માળખાકીય સુવિધાઓમાં વધારો કરવા માટે કેન્દ્ર અને રાજ્ય સકરાર સતત પ્રયાસો કરે છે. જેમાં શિક્ષણ, સ્વાસ્થ્ય, શુદ્ધ પીવાનું પાણી, સેનિટેશન સુવિધા, વાહનવ્યહાર, સંદેશાવ્યવહાર, બેન્કિંગ, રોડ-રસ્તાઓ, વીજળી, ખેતીને સમુદ્ધ કરવી વગેરેમાં પરિવર્તન લાવવા પ્રયાસો સતત કરવામાં આવી રહ્યા છે. જેથી ગામડાના જીવનસ્તરમાં સુધારો કરી શક્યો છે. તેમ છતાં શહેરીક્ષેત્રમાં થતા પરિવર્તન કરતા ગ્રામીણ ક્ષેત્રોમાં પરિવર્તન પ્રમાણમાં ધીમું રહ્યું છે પરિણામે ગામડાઓ અને શહેરો વચ્ચે અંતર વધતું જોવા મળે છે.

ગ્રામીણ વિકાસ માટે આંતર માળખાકીય સુવિધાઓ માટે આવશ્યક ઘટક તરીકે પીવાનું પાણી અને ઘરેલું વપરાશ માટે પાણીનો પુરવઠો પાયાની આવશ્યકતા છે. ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં પાણીના સોર્સિંગ, નિષ્કર્ષણ અને પરંપરાગત પદ્ધતિઓ અને વિતરણ ખર્ચ અસરકાર રહ્યા નથી. ખાસ કરીને વિકાસશીલ દેશોના ગ્રામીણ વિસ્તારમાં ઘરેલું પાણીની જરૂરીયાત માટે સરળ વૈકલ્પિક પદ્ધતિઓની જરૂર છે. પાણી અને માનવના અસ્તિત્વ અને સુખાકારી માટે અનિવાર્ય કુદરતી સંશોધન છે. ખોરાક અને વીજળીના ઉત્પાદનમાં તેમજ ઔદ્યોગિક વિકાસમાં મહત્વનો ફાળો આપે છે. આમ ગ્રામીણ સમુદાય માટે પાણી પુરવઠાના ઉપયોગથી આયોજન કરી શકાય છે જેમાં વરસાદી પાણી, ભૂગર્ભ અને સપાટીનું પાણી વગેરે પાણી પુરવઠાના સ્ત્રોત તરીકે ગણી શકાય.

જન સમુહનું સ્વાસ્થ્ય સૌથી વધુ સુરક્ષિત પીવાલાયક પાણી અને સ્વચ્છતાની સગવડ સાથે સંકળાયેલું છે. દુષિત પાણી, શુદ્ધ અને પૌષ્ટિક ખોરાકનો અભાવ વગેરે પરિબળો અને રોગોનું કારણ બને છે. વસ્તી ગણતરી ૨૦૧૧ ની માહિતી અનુસાર ભારતમાં ૬૩.૩ % કુટુંબોને નળ દ્વારા શુદ્ધિકરણ સ્ત્રોતથી પીવાનું પાણી ઉપલબ્ધ છે. ૮.૬૭ % કુટુંબોને નળ દ્વારા શુદ્ધિકરણ ન

VIDHYAYANA

An International Multidisciplinary Research E-Journal

ISSN 2454-8596

www.vidhyayanaejournal.org

કરેલ પાણી, ૨૬ % લોકોને અન્ય સ્ત્રોત જેવા કે કુવા, હેન્ડપંપ, ટ્યૂબવેલ, ઝરણાં, નદી, નહેરો, તળાવથી પીવાનું પાણી પ્રાપ્ત થાય છે. શુદ્ધ પીવાના પાણીની ગેરહાજરીમાં ગંદું, પ્રદૂષણયુક્ત પાણી, દેશમાં પાણીજન્ય રોગો વધારી દેશની ગરીબીની અને બેરોજગારીની સમસ્યાને તીવ્ર બનાવે છે. આ સંશોધન અભ્યાસ આ સમસ્યાના નિવારણ માટે એક અગત્યની રૂપરેખા તૈયાર કરી આપવામાં મહત્વનો ફાળો આપશે.

► સંશોધન સમસ્યા:

પાણી એ કુદરતી સાધન છે. જેનું માનવજીવન માટે વિનિમય મૂલ્ય ખૂબ ઓછું પરંતુ ઉપયોગીતા મુલ્ય ખૂબ ઉચ્ચ જોવા મળે છે. તેથી પાણી એ માનવજીવન માટે અમૂલ્ય છે. પરંતુ તેનો બિન જરૂરી વપરાશ એ માનવીની બહુ મોટી ભૂલ છે. તેવું કહેવું જરા પણ ખોટું નથી. વાયબ્રન્ટ ગુજરાતમાં વસ્તીવૃદ્ધિના વલણો સમગ્ર અર્થકરણ ઉપર જે અસર કરે છે તેમાં ખાસ કરીને ગ્રામીણ વિસ્તારની સમસ્યાઓ શહેરી વિસ્તારની સમસ્યા કરતા અલગ પ્રકારની જોવા મળે છે.

ગ્રામીણ વિસ્તારમાં વર્તમાન સમયમાં આર્થિક પ્રવૃત્તિનો વિકાસ થવાથી ગ્રામીણ વસ્તી સાધનોનો વધુ પ્રમાણમાં વ્યય કરે છે. કુલ વસ્તીમાં વધારો અને આધુનિક જીવન શૈલીની કારણે માંગમાં વધારો સાધનોની પ્રાપ્યતામાં માટેની સમસ્યાઓનું સર્જન કરે છે. એક તરફ વસ્તી વધતી જાય છે તો બીજી તરફ કુદરતી સાધન સંપત્તિનું પ્રમાણ સ્થિર રહે છે અથવા તો ઘટતું જાય છે જેથી તેમની માંગ અને પુરવઠા વચ્ચેનો ગાળો વધતો જાય છે.

શું ગુજરાતમાં પાણીનો પુરવઠો તેની માંગની તુલનામાં સુપ્રાપ્ય છે ખરો? માંગને સરભર કરવા માટેનો પુરવઠો ઉપલબ્ધ કરવા માટેના પ્રયત્નો કેટલા ખર્ચાળ છે? આપરંપરાગત સ્વરૂપે જ પહોંચી વળવા માટે સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ સક્ષમ છે? શું પાણીનો પ્રશ્ન સરકારે ખાનગી

VIDHYAYANA

An International Multidisciplinary Research E-Journal

ISSN 2454-8596

www.vidhyayanaejournal.org

ક્ષેત્રને સુપરત કરવો જોઈએ ? કોઈ પણ આર્થિક વ્યવસ્થા નાગરિક જીવનને અનુકૂળ બનશે ખરી? તેમાંથી કયા પ્રશ્નો ઉભા થશે ? આવા અનેક વિકટ પ્રશ્નો ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં પાણી પુરવઠા – સંદર્ભે વિશેષ સ્વરૂપે ઉપસ્થિત થયા છે.

કાર્યક્ષમતા, ગુણવત્તા, સાધનોની અછત વગેરે આધારિત નિર્ણય લેવામાં આવે તો ખાનગીકરણ વધુ યોગ્ય છે. પરંતુ આવી કોઈપણ વ્યવસ્થા કરતી વખતે એ હકીકત વધુ ધ્યાને આવે છે કે ગ્રામીણ વિસ્તારમાં ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગ બહુ મોટા પ્રમાણમાં વસે છે. આ વર્ગની આર્થિક સાધનક્ષમતા પ્રમાણમાં મર્યાદિત હોવાથી બજાર આધારિત વ્યવસ્થાનો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો તે વ્યવસ્થા ખાસ કરીને પાણીના સંદર્ભે આ સમાન્ય વર્ગને પરવડશે ખરી ?

વર્તમાનમાં જે પધ્ધતિથી પાણી પુરવઠાનું આયોજન કરવામાં આવે છે તેમાં સબસીડીનું પ્રમાણ ઘણું જોવા મળે છે ? આ સબસીડી પણ પ્રજા પરનો પ્રત્યક્ષ નહિ તો પરોક્ષ આર્થિક બોજ છે. તેથી સબસીડીયુક્ત પ્રશાસિત પધ્ધતિથી પાણીની સુવિધા પ્રાપ્ત બને તે વધુ વ્યાજબી છે કે સબસીડીમુક્ત ?

બજાર આધારિત કેવી વ્યવસ્થા યોગ્ય છે ? આ પ્રશ્ન પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે આ અભ્યાસને વિશેષ રસપ્રદ છે. ભવિષ્યના આયોજનોમાં નીતિવિષયક નિર્ણયો લેવામાં ઉપયોગી બને તે હેતુથી સંશોધનના વિષય તરીકે આ પ્રશ્ન (વિષય) પસંદ કરવામાં આવેલ છે તેમજ ભારતની પાણી પુરવઠા સમસ્યાઓ ઉકેલવામાં આ અભ્યાસ ઘણો મદદરૂપ થશે.

► ગુજરાત પાણી પુરવઠા ક્ષેત્રે વિઝન:

- બધા માટે પીવાના પાણીની ઉપલબ્ધતા સુનિશ્ચિત કરવી તેમજ ખેતીક્ષેત્ર સિંચાઈ માટે સ્થિર પાણી પુરવઠો પૂરો પાડવા.
- ગરીબી સમીક્ષા, આરોગ્ય સુધારણા અને આર્થિક વિકાસ માટે પ્રોત્સાહન આપવા માટે

VIDHYAYANA

An International Multidisciplinary Research E-Journal

ISSN 2454-8596

www.vidhyayanaejournal.org

पाणीनी उपलब्धताने असरकारक बनाववी.

- धर वपराशनी पाणी पुरवठा व्यवस्थानुं संरक्षण करवुं.
- अनधिकृत अने वधु पडता पाणीना उपाडने अटकाववा माटे व्यवस्था गोठववी.
- शहरी तेमज ग्रामीण धरोनी, बहुविध पाणीनी जरूरीयातो संतोषवा माटे मजबुत व्यवस्था गोठववी.
- जाहरे पाणी वितरण व्यवस्थानुं आयोजन, संयादन अने व्यवस्थापन करी टकाउ पाणी व्यवस्थाने प्रोत्साहन आपवुं.

गुजरात जणक्षेत्रे अजमायशी व्यूहरचना जेवी के संसाधन व्यवस्थापन, प्रवासीओनी

नाशांडीय स्थिरता अने पी.पी.पी माटेनो अवकाश श्रेष्ठ संस्था अने नितिमय सिस्टममां सुधारणा करवानी व्यूहरतना अपनावामां आवेल छे.

▶ गंढा पाणीना इरीथी उपयोग करवा माटेनी गुजरात सरकारनी नीति:

पाणीनी तीव्र तंत्रीनो सामनो करी रहेला गुजरात राज्य माटे सरकारे गटरना

पाणीने नञ्कना औधोगिक क्लस्टरमां सारवार अने परिवहन माटे प्रादेशिक ग्रीड

बनाववानी योजना बनावी रही छे. १००० अेम अेल डी (दिवस दीठ मिलियन लिटर)

क्षमतावाणा ग्रीड अेक वर्षमां उल्मा करवानी योजना छे अने आ पाणी उधोगोने २०—३०

रूपिया प्रति किलोलिटरमां वहेयवामां आवशे.

ईजरायल पासे पीवाना पाणी अने ट्रीटेड पाणीना परिवहन माटे अलग ग्रीड छे.

गुजरातमां पीवाना पाणी माटे आपणो ग्रीड बनावी लीधी छे अने हवे राज्यमां प्रादेशिक

ग्रीड बनाववानुं विचारी रहया छीअे. जयां गटरनां पाणीनो उपचार करवामां आवशे

अने इरीथी उपयोग करवामां आवशे.

ગુજરાતમાં 50 લાખ એમએલડી જેટલું ગંદુ પાણી ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાંથી ફક્ત 4343 એમ એલ ડી જ ફરીથી ઉપયોગમાં લેવામાં આવી રહ્યું છે. આવા શુદ્ધ કરેલા પાણીનો ઉપયોગ હાલ સુરતમાં થઈ રહ્યો છે. ત્યાં ઔદ્યોગિક ક્લસ્ટરને પાણી પહોંચડવામાં આવી રહ્યું છે. ભાવનગર ખાતે પાણીનો ઉપયોગ થર્મલપાવર પ્લાન્ટ માટે અને રાજકોટમાં પાણીનો ઉપયોગ બાંધકામ ઉદ્યોગ માટે થઈ રહ્યો છે.

આથી સ્પષ્ટ પણે કહી શકાય કે જ્યાં ગંદુપાણી ઉપલબ્ધ છે ત્યાં થર્મલ યુનિટરસ અથવા ઔદ્યોગિક એકમો દરરોજ એક લાખ લિટરથી વધુ પાણીનો વપરાશ કરે છે. તેઓએ ફરજિયાત પણે તેમજ રાજ્ય સરકાર દ્વારા ગટરને આર્થિક સાધન તરીકે ગણવામાં વર્ષ ૨૦૩૦ સુધીમાં ૧૦૦ % ગંદા પાણીનો ફરીથી ઉપયોગ કરવાની યોજના છે.

► ગુજરાતમાં ભૂગર્ભજળની સ્થિતિ:

ગુજરાત તેના ભૂગર્ભ જળના 68% વપરાશ પહેલાથી જ કરી છે અને હાલ એવા કોઈ સંકેત નથી કે વપરાશ ઓછો થશે. ઘરેલું સિંસાઈ અને ઔદ્યોગિક ઉપયોગ માટે પાણીનો બગાડ એ ગુજરાતી માટે સૌથી ખરાબ તબક્કો હાલમાં ચાલી રહ્યો છે.

કેન્દ્રીય જળ સંસાધન રાજ્યમંત્રીએ લોકસભામાં આ અંગે અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. કેન્દ્ર દ્વારા જે ડેટા પ્રદાન કરવામાં આવેલ તેમાં ભૂગર્ભ જળ બોર્ડના અહેવાલમાં જાણવા મળ્યું છે કે તમામ ૩૦ રાજ્યોનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે તો 62 % ભૂગર્ભ જળ સમાપ્ત થઈ ગયું છે. પંજાબ, રાજસ્થાન અને હરિયાણા જેવા રાજ્યો એવા તબક્કે છે કે ત્યાં તેઓ ભૂગર્ભ જળનો વપરાશ કરી શકે તેમ નથી તેમનો વપરાશ 149 %, 140% , 135% જેટલો થઈ ગયેલ છે. આ રાજ્યો અન સ્ત્રોતને ફરીથી ભરી શકે તેમ નથી. દક્ષિણ

ગુજરાત અને મધ્ય ગુજરાતના કેટલાક ભાગોમાં ભૂગર્ભ જળના સ્તરને કારણે ગુજરાતનો વપરાશ 68 % હોવાનું માલુમ પડ્યું છે. ઉત્તર ગુજરાતના મોટાભાગના કૂવાઓ શોષિત થયેલા જોવા મળેલ છે.

વર્ષ દરમિયાન ગુજરાતમાં અંદાજે 19.79 અબજ ઘનમીટર (બીસી એમ) પાણીનો ઉપયોગ થાય છે. જેમાંથી સિંચાઈ માટે 12.3 બીસીએમ અને ઘરેલું વપરાશ અને ઓદ્યોગિક હેતુ માટે 1.14 બીસીએમ પાણીનો ઉપયોગ થાય છે. વપરાશના આ દર ભવિષ્યની સિંચાઈની જરૂરીયાતોને પહોંચી વળવા માટે ગુજરાત પાસે ફક્ત 6.77 બીસી એમ પાણી બાકી રહેલ છે. ગુજરાતની સ્થિતિ રાજસ્થાનની તુલનામાં અલગ પડતી નથી. કારણ કે રાજસ્થાને પહેથી જ ભૂગર્ભ જળનો 140 % ઉપયોગ કરેલ છે. અને હજુ પણ 13.79 બીસીએમ વપરાશ જાળવી રાખેલ છે.

► અગત્યના તારણો:

પાણી જેવી પ્રાથમિક આવશ્યકતાની પૂર્તિ માટે મહત્તમ સંઘર્ષનો સમય ચાલી રહ્યો છે. પાણીનો બગાડ હવે બધી રીતે મોંઘા સાબિત થતો જાય છે. ગુજરાતની પાણી પુરવઠાની પ્રવર્તમાન વાસ્તવિકતા, આયોજિત રૂપરેખા અને નગરજનોના પ્રાપ્ત વલણોને આધારે જે ચિત્ર પ્રાપ્ત થયેલ છે તેના મહત્વના અંશો દર્શાવેલ છે.

- (૧) શહેરી વિસ્તારોમાં વિકાસલક્ષી પરિબળોનો મહત્તમ સંચાર થયેલો હોય જનસંખ્યાનું કેન્દ્રકરણ સાથે વસ્તી અને વસ્તી ગીચતા બંન્ને વધે છે. આ પરિપેક્ષણમાં પાણીનાં મુખ્ય

VIDHYAYANA

An International Multidisciplinary Research E-Journal

ISSN 2454-8596

www.vidhyayanaejournal.org

સ્ત્રોત વરસાદનું ચિત્ર અંકદરે અનિયમિત અને અપૂરતો છે. છેલ્લાં ૧૦ વર્ષમાં ૨ વર્ષને બાદ કરતા અન્ય વર્ષોમાં સરેરાશ વરસાદ નોંધાયો છે અને માંગ વધતી જાય છે. પ્રાકૃતિક સાધનરૂપી પુરવઠો ઓછો થાય ત્યારે કટોકટીની સ્થિતિ સાહજિક રીતે ઉદ્ભવે છે.

(૨) વરસાદની અનિયમિતતા અને અપૂરતાપણાને કારણે તેમજ ભૂગર્ભજળને સતત ખેંચવાનું પ્રમાણ વધવાને કારણે જળના તળ નિરંતર ઉડા જતા રહેલા છે. તેથી ફલિત થાય છે કે શહેરી અને ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં પાણીની વધતી જતી માંગની તુલનામાં પુરવઠાની વિપુલતા જોવા મળતી નથી.

(૩) તાજેતરમાં જાપાનમાં કોટા ખાતે મળેલી પરિષદમાં પણ એક આખો દિવસ પાણી પુરવઠાના સંદર્ભમાં બજાર પ્રવેશ અંગેની ચર્ચા માટે રાખવામાં આવ્યો હતો. મુખ્ય પ્રશ્ન ખાનગી ક્ષેત્રના અવકાશનો નથી પણ તેની વ્યવહારુતાનો છે. રાજ્યમાં ઉચ્ચ અને મધ્યમ વર્ગોના કુટુંબો બજારના વ્યવસ્થાપનને આવકાર આપે તે સ્વભાવિક છે. જેમની પાસે આર્થિક સાધનો સુપ્રાપ્ય છે. આ વર્ગો હવે પાણીને આર્થિક વસ્તુના સ્વરૂપમાં સ્વીકારવા તૈયાર થયેલા છે. જેને વિલિંગનેશ ટુ પે – એટલે કે આપવા માટેની તત્પરતા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. જ્યારે નિમ્ન અને ગરીબવર્ગે શહેરોમાં વધવા પામ્યો હોય આ વર્ગે માટે બજાર વ્યવસ્થાપનો માર્ગો અપ્રસ્તુત જણાય છે.

(૪) બદલાયેલા આર્થિક પ્રવાહોમાં સંદર્ભમાં કોઈ પણ તંત્રને અનુદાન કે સબસીડી હવે અપ્રસ્તુત બનતા જાય છે. પાણી માટેનો ખર્ચ માત્ર શાસન ભોગવે તે હવે સંભવિત નથી. અને બજાર વ્યવસ્થાપનનો માર્ગે સમગ્ર નાગરિકો માટે સંભવિત નથી. ત્યારે આ પ્રશ્ન

VIDHYAYANA

An International Multidisciplinary Research E-Journal

ISSN 2454-8596

www.vidhyayanaejournal.org

વધુ પંચિદો બને છે. આવા ચોક્કસ સંજોગોમાં સામાજિક ઉતરદાયિત્વના ભાગ રૂપે સ્વૈચ્છિક સંસ્થા પહેલ કરે તો તેનું પરિણામ પણ સારૂ આવે.

- (૫) સમગ્ર રીતે વિચરતા સંસ્થાકીય પદ્ધતિને વધુ સફળતાની સંભાવના છે. જળ વ્યવસ્થાપન ના સંદર્ભે નાના-નાના પેટા જૂથો બનાવીને સામુદાયિક સંચાલનના પ્રયોગોનો પ્રશ્ન નકામાં પાણીના પુનઃ ઉપયોગોનો પ્રશ્ન આવા બધા પ્રશ્નો કે જે કુલ પ્રશ્નને હળવા કરવા મહત્વના બની શકે તેમ છે. તે અવશ્ય હલ થશે. અને નાના પેટા જૂથમાં વસુલાતની પ્રક્રિયાને જેટલી બનાવી શકાય તેટલી કેન્દ્રિત તંત્રથી સરળ બનાવી શકાય તેમ નથી.

► સામાન્ય સૂચનો :

- (૧) જે વિસ્તારોમાં ભૂગર્ભ જળ રિચાર્જ કરવા અંગેના વલણોમાં ઉદાસિનતા જોવા મળતી હોય ત્યાં વ્યાપક જાગૃતિ માટે પ્રચારાત્મક અને કાનુની બંને પ્રકારના માર્ગ અમલમાં મૂકવા જોઈએ. ચેન્નઈ અને દિલ્લી જેવા મેટ્રોપોલિટન શહેરોમાં અગાસી ઉપરના પાણીના સંગ્રહને ફરજિયાત બનાવતો વિધાયક પણ પસાર કરવામાં આવેલ છે.
- (૨) રિચાર્જિંગના સંદર્ભમાં એ પણ ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે આ પ્રકારના પ્રયોગોનું પરિણામ તુરંત આવતું નથી. ઓછામાં ઓછા ત્રણ થી પાંચ વર્ષ જો ધીરજ ધરવામાં આવે તો તેનો ફાયદો અવશ્ય થાય છે.
- (૩) ગુજરાત રાજ્યના સંદર્ભમાં વિચાર કરવામાં આવે તો તંત્રની ભૂમિકા સુવિધા પૂરી પાડનાર તરીકે મહત્વની રહેવી જોઈએ. આ સંદર્ભમાં લોકોની જરૂરીયાતનો આંકાંક્ષાઓ અને ક્ષમતાને ધ્યાનમાં લઈને શાસને યોગ્ય દિશામાં પહેલ કરવી જોઈએ.
- (૪) પીવાના પાણીની સુવિધાને ગ્રાહક સુરક્ષા ધારા હેઠળ આવરી લેવી જોઈએ અને ખાનગી ક્ષેત્ર હસતક આ સેવાનું વિતરણ થાય તેની ઉપર સરકારની કડક દેખરેખ હોવી ઘટે.

VIDHYAYANA

An International Multidisciplinary Research E-Journal

ISSN 2454-8596

www.vidhyayanaejournal.org

- (પ) પાણી વિતરણના પ્રશ્ને અનુભવવામાં આવતી હાડમારી વિશેષ કરીને બહેનોએ ભોગવી પડે છે. શાસન દ્વારા બહેનોને આ અંગે ચોક્કસ વ્યવસ્થાતંત્રમાં ગોઠવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો સંચાલનના વ્યવહારરૂ પાસાઓ અંગે પુનઃ ફેરફારને પૂરા અવકાશ રહી શકે.
- (ડ) પાણી પૂરવઠો અને પર્યાવરણને સીધો સંબંધ છે. આ સેતુને જોડતી કડી શાસન દ્વારા વિચારણામાં લેવાવી જોઈએ.
- (ઢ) સેવાના આર્થિક પાસા અંગે જનજાગરણ અને શિક્ષણની વ્યાપક આવશ્યકતા છે. આ માટે ગ્રામીણ તેમજ શહેરોમાં શાળા કક્ષાએ પર્યાવરણની જાગૃતિ ઔપચારિક અને અનૌપચારિક સ્તરે વ્યાપક કરવામાં આવી છે. પાણી કચરાના નિકાલ અંગે શાળાના બાળકો લોક સંપર્ક કરતા થયા છે. આ અંગે સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓએ ખાસ વિચારણાની આવશ્યકતા છે. પાણીની જેવી આવશ્યકતાના સંદર્ભમાં દૂરદર્શનની સ્થાનિક ચેનલોનો મહત્તમ ઉપયોગ કરી શકાય. દૂરદર્શન પર કેવળ વિજ્ઞાપન સ્વરૂપે નહિ પરંતુ નાટ્ય અને ગીતસ્વરૂપે પણ જાગૃતિ લાવી શકાય આ પ્રયોગ મોબાઇલ એપ દ્વારા પણ કરી શકાય છે.
- (ટ) પાણી પુરવઠાના સંદર્ભમાં અન્ય સેવાકીય ક્ષેત્રોની જેમ લોક ભાગીદારીને વણી લેવાની ખાસ જરૂર છે. ડંકી રિચાર્જ, બોર રિચાર્જ પાણીના વપરાશમાં કરકસર, આર્થિક પાસાં અંગેની વાહક તરીકેની જવાબદારી વગેરે વિષયોમાં શહેરની સંસ્થાઓ અન્ય વિષયોની સરખામણીમાં ખૂબ ઓછી સક્રિય જોવા મળે છે. સેવાકીય સક્રિય ભૂમિકા ભજવવાની જરૂર છે.

ISSN 2454-8596

www.vidhyayanaejournal.org

VIDHYAYANA

An International Multidisciplinary Research E-Journal

→ સંદર્ભસૂચિ:

- (1) <https://guj-NWRS.gujarat.gov.in>
- (2) <https://gwssb.gujrat.gov.in>
- (3) gujecostat.gujarat.gov.in
- (4) gujarat Domestic water supply (protection) Rules-2020
- (5) Jalshakti-ddws.gov.in
- (6) <https://wasmo.gujarat.gov.in>
- (7) www.cenvsindia.gov.in-2011
- (8) ગુજરાત માનવ વિકાસ વિઝન
- (9) ગુજરાત જલદિશા

VIDHYAYANA